

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів
(найменування кафедри)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності 6.07072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(шифр та найменування спеціальності)
за освітньою програмою
(назва освітньої програми)
Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування
на тему: «Державний борг як індикатор боргової безпеки»

Виконавець:

Студент Факультету фінансів та
банківської справи
Довгань Маргарита Сергіївна

/підпис/

Науковий керівник:

К.е.н., доцент Волкова О.Г.

/підпис/

ОДЕСА – 2022

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми Проблема державного боргу та пов'язані з нею наслідки дуже актуальні для України. Великий державний борг, створений за часів незалежності, негативно вплинув на економічну ситуацію в країні, а погашення боргу наклало тягар на державний бюджет. Пріоритетними напрямками боргової політики України є вирішення питання про залежність країни від запозичень та пошук інших шляхів залучення коштів.

Мета дослідження: дослідження основних тенденцій та специфічних особливостей державного боргу та боргової безпеки України, а також систематизація рекомендацій щодо напрямів зміцнення боргової безпеки України.

Завдання дослідження: розкрити сутність поняття державного боргу;

- дослідити методи управління державним боргом;
- розглянути індикатори боргової безпеки;
- дослідити сучасний стан державного боргу та боргової безпеки України ;
- проаналізувати зовнішній державний борг України;
- оцінити внутрішній державний борг України;
- систематизувати напрямки підвищення ефективності управління державним боргом України.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є процес формування та функціонування державного боргу та його впливу на боргову безпеку країни.

Предметом кваліфікаційної роботи є теоретичні та практичні аспекти державного боргу України та його вплив на боргову безпеку країни .

Методи дослідження діалектичний підхід, включаючи виявлення закономірностей, тенденцій та взаємозалежностей державного боргу. При вирішенні поставлених завдань використовуються: методи аналізу та синтезу процесів, що відбуваються в економічному житті країни; системний підхід до вирішення комплексу завдань, пов'язаних з формуванням і обслуговуванням державного боргу; порівняльна характеристика найкращого варіанту реалізації боргової політики, статистичні методи.

Інформаційна база дослідження законодавчі і нормативні акти, які регулюють систему державного боргу, механізму його управління та розрахунку рівня боргової безпеки, матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, дані статистичних щорічників та інформаційно-аналітичних бюлетенів, наукова монографічна література, статті вітчизняних та зарубіжних вчених , власні аналітичні розрахунки , ресурси Інтернету.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури. Загальна кількість сторінок становить 74 друкованого текст. Основний зміст викладено на 69 сторінках, містить 15 таблиць, 9 рисунків, перелік використаної літератури налічує 45 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **“ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ЯК ІНДИКАТОРА БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ”** висвітлено основні теоретичні засади державного боргу та боргової безпеки, його сутність, як економічну категорію, досліджено методи управління державним боргом та їх ефективність, розглянуто індикатори боргової безпеки.

У другому розділі **“МОНІТОРИНГ БОРГОВОГО СТАНУ УКРАЇНИ”** проаналізовано сучасний стан державного боргу та боргової безпеки за останні 5 років, досліджено зовнішній борг та його тенденції, розглянуто внутрішній борг та його тенденції.

У третьому розділі **“ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ** розглянуто основні проблемні питання в управлінні державним боргом, проаналізовано досвід зарубіжних країн в питанні управління боргом, систематизовано напрямки підвищення ефективності управління державним боргом України.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що визначальним фактором економічного розвитку держави є розмір державного боргу, який є одночасно і фактором, і критерієм боргової безпеки країни, відображає економічний і фінансовий стан країни загалом та ефективність функціонування її урядових структур. За економічним змістом державний борг – це загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх прийнятих та непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язання, що виникають на підставі законодавства або договору.

2. Під управлінням державним боргом слід розуміти сукупність заходів з регулювання його обсягу та структури, визначення умов здійснення нових запозичень, регулювання ринку державних запозичень, реалізації заходів антикризового управління проблемними боргами, обслуговування і погашення боргу, визначення умов і надання державних гарантій, контролю за ефективним використанням запозичених коштів.

3. У світовій практиці поширеними є різні способи вимірювання рівня боргової безпеки держави, зокрема: визначення питомої ваги країни в обсязі світового боргу; оцінка дотримання певної кількості річних кредитних квот (привзаємовідносінах з МВФ); визначення навантаження державного боргу на державний бюджет; розрахунок динаміки загального обсягу державного боргу (індекс його зростання); оцінка величини зовнішнього боргу у розрахунку на душу населення (що характеризує ступінь зовнішньоекономічної залежності країни); аналіз темпів приросту зовнішнього боргу на душу населення.

4. Визначено, що державний борг є частиною фінансових систем багатьох країн. Напередодні світової кризи 2008-2009 років зовнішній борг, хоч і великий, не був головною проблемою. Проте сьогодні державний борг у багатьох розвинених країнах наближається до 100% їхнього ВВП через

світову фінансову кризу та великі додаткові витрати урядів на фінансування пандемії COVID-19.

5. Встановлено, що в Україні головною причиною виникнення та збільшення державного боргу виступає дефіцит бюджету. Динаміка дефіциту бюджету України формує підґрунтя для щорічного зростання державного боргу. У 2021 році дефіцит держбюджету становив 3,6% ВВП проти 2,9% ВВП у 2016 року. Найбільші значення бюджетного дефіциту у довоєнний період припадали на 2020 та 2021 роки, що зумовлено погіршенням економічного становища України у ці роки внаслідок пандемії COVID-19. У 2022 році. Функціонування економіки України у стані війни з 24.02.2022 року відобразилося на стані виконання Державного бюджету України: дефіцит загального фонд державного бюджету у 1 кварталі 2022 року становив 67,5 млрд грн при запланованому дефіциті у сумі 266,1 млрд гривень, а за період січень-квітень 2022 року - 157,2 млрд.грн при запланованому дефіциті у 317,1 млрд.грн. Україна в умовах війни потребує щомісяця додатково близько 5 млрд. доларів на період 3-4 місяця для закриття поточних потреб.

6. Доведено, що протягом 2013–2021 рр. рівень державного боргу України має стійку тенденцію до зростання: з 2014 року боргове навантаження перевищує граничну межу в 60% ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України, а у 2016 та 2021 роках досягло максимального значення в 81% та 80,9 % відповідно.; лише у 2019 р. за останні шість років цей показник був найменший – 50,3 % з наступним суттєвим зростанням цього показника у 2020 р. до 60,85 % та у 2021 році до 80,9%. Варто зазначити, що у зв'язку з карантинними обмеженнями значно зменшився очікуваний обсяг ВВП.

7. У роботі розраховано частка валового зовнішнього боргу у структурі ВВП, яка протягом останніх років виходить за межу критичного значення – 70%. Однак до 2018 р. показник відображає позитивну тенденцію – зменшення на 18,9% (зі 131% у 2015 р. до 103,9% у 2018 р.). Відбувалося нарощування обсягів боргів в іноземній валюті в умовах девальвації гривні, скорочення експорту товарів, викликаного закриттям ринків Росії, низького рівня золотовалютних резервів, що підвищує ризики неповернення боргів, посилює залежність від головних іноземних кредиторів.

8. Визначено, що у зв'язку з воєнним станом України з 24.02.2022 року державні фінанси гостро залежать від залучених коштів, яке здійснюється трьома шляхами: через випуск військових облігацій, зовнішніх кредитів та грантової допомоги від іноземних урядів. У березні 2022 року завдяки військовим облігаціям залучено 47,7 млрд грн, з яких 20 млрд грн придбано НБУ на первинному ринку за рахунок емісії грошей при максимально дозволений сумарній вартості купівлі облігацій 400 млрд. грн. НБУ зобов'язався здійснювати фінансування бюджетного дефіциту через такий канал у виняткових випадках оскільки це спричиняє зростання інфляційних ризиків.

9. Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку знаходиться на досить високому рівні і з кожним роком зростає. Так з 2016 р. до 2021 р. вона збільшилась з 9,6 % до

11,3%), а у період війни військові облігації випускаються з фіксованою ставкою 11% річних, що є чинником збільшення витрат на обслуговування державного внутрішнього боргу, створюють додаткове навантаження на державний бюджет.

10. Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу у 2016–2021 рр. знаходиться нижче критичного рівня, зокрема збільшення за рахунок співпраці з Міжнародним валютним фондом. У 2016 р. цей показник складав 13,6%, а у 2021 році вже 23,8% за необхідного безпечного рівня у 20%, що свідчить про збільшення обсягів золотовалютних резервів та наявність у держави резервів для виконання зовнішніх боргових зобов'язань.

11. У структурі державного та гарантованого державою боргу України традиційно домінує зовнішній борг з часткою у 2021 році 58,4% загального державного боргу. За період 2017-2021 роки спостерігається переважання зовнішньої заборгованості, з часткою в межах 51,4%- 66,3%. Питома вага зовнішнього державного боргу з 2015 року мала позитивну тенденцію до зниження до 2022 року. Разом з тим, за об'єктивних причин в умовах війни зростання у 2022 році відбувається зростання частки зовнішнього боргу як джерела отримання фінансової допомоги від іноземних країн та міжнародних фінансових організацій. У свою чергу проблема росту зовнішньої частини державного боргу спричиняє зростання валютних витрат з обслуговування боргових зобов'язань та створює додаткову загрозу щодо девальвації національної валюти.

12. У роботі встановлено, що інтегральний індекс боргової безпеки у 2015 р. становив лише 3,66 %, що зумовлювалося загальною економічною кризою та значною девальвацією гривні, зважаючи, що основна частина державного боргу в іноземній валюті, це явище в рази збільшило обсяг заборгованості. З 2016 р. індекс боргової безпеки зріс до 12,97%, а у 2019 р. та 2020 р. спостерігається найкраща ситуація за аналізовані роки і індекс боргової безпеки становить 24,52 % та 24,89 % відповідно, однак залишається досить низьким. Звичайно, війна у 2022 році кардинально вплине на рівень боргової безпеки держави та посилить її ризики. Разом з тим, слід визнати, що зростання державних запозичень в умовах війни є вимушеним кроком держави задля забезпечення функціонування економіки.

13. У роботі розглянуто динаміку внутрішнього державного боргу України та визначено, що питома вага внутрішнього державного боргу у ВВП скоротилася з 25,7% у 2017 році до 20,3% у 2021 році, що зумовлено зростанням ВВП більшими темпами порівняно зростанням внутрішнього державного боргу. Вагому питому вагу у структурі внутрішнього державного боргу займають заборгованості перед банківськими установами («Державний ощадний банк України», «Державний експортно-імпортний банк України»), не велику частину займає заборгованість за випущеними облігаціями на внутрішньому ринку, а саме облігації Укравтодору та облігації ДІУ(10-річні).

14. Доведено, що у структурі державного боргу значно переважає зовнішній борг (в середньому 70 %), що приводить за собою великі витрати на обслуговування боргу та пряму залежність від курсу валюти, що створює

загрозу не лише борговій, але й економічній безпеці країни. Пріоритет надається борговим цінним паперам, а саме зовнішнім державним облігаціям (ODP), та кредитним договорам. У структурі зовнішнього боргу ОВДП становили 48 %, позики міжнародних фінансових організацій – 36%. До найбільших кредиторів України серед міжнародних фінансових організацій є Міжнародний банк реконструкції та розвитку (6,28%); Європейське Співтовариство (5,1%), Міжнародний Валютний Фонд (4,45%).

15. Найбільшою складовою у 2017-2021 рр. є борг, номінований у дол. США, на нього припадає 36,7 % у 2021 році проти 42% у 2016 році, частка боргу у євро мала протилежну тенденцію та збільшилась з 5,5% у 2016 році до 14,8% у 2021 році, частка української гривні становила 34,4% проти 30% у 2020 році.

16. При дослідженні питання боргової безпеки та сутності державного боргу, систематизовано проблемні питання державного боргу: нарощування зовнішнього боргу, що приводить за собою великі витрати на обслуговування боргу та пряму залежність від курсу валюти; постійне зростання рівня державної заборгованості у розрахунку на одну особу, структура сукупного боргу станом на 31.01.2021 включає 11,5 % гарантованого державою боргу, що покладає на державу додаткову відповідальність і загрозу фінансових витрат; дефіцит бюджету постійно покривається шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх запозичень у більшій мірі, аніж це вважається дозволеним, що можна розглядати як нераціональне використання коштів.

17. Світовий досвід врегулювання фінансової ситуації постконфліктних країнах свідчить про необхідність одразу після кризи забезпечити зміцнення потенціалу держави щодо її можливості генерувати внутрішні фінансові ресурси за рахунок застосування державами особливих інструментів фінансового забезпечення в ситуаціях надзвичайної фіскальної необхідності: примусові позики та податки на майно.

18. Серед заходів застосування спеціальних фіскальних інструментів в надзвичайних умовах посткризового стану експерти рекомендують запроваджувати так звані примусові позики: випуск державних цінних паперів, що розповсюджуються серед власників дорогого майна та отримувачів високих доходів. Пізніше позики можуть бути переведені у податок на майно або погашені. Після закінчення воєнних дій у періодів відбудови держави можуть застосовані примусові позики до високодохідних підприємств для фінансування розвитку підприємств пріоритетного економічного виду діяльності в обмін на акції таких підприємств.

АНОТАЦІЯ

Довгань М.С. «Державний борг як індикатор боргової безпеки».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 6.07072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за освітньою програмою «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування». –

(назва освітньої програми)

Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2022.

У роботі розглядаються теоретичні та практичні аспекти державного боргу та впливу його на боргову безпеку в країні.

Досліджено сутність державного боргу як індикатора боргової безпеки, проаналізовано виконання державного бюджету за останні 5 років, проаналізовано динаміку та структуру державного боргу за останні роки. Визначені причини зростання державного боргу в Україні. Досліджено показники боргової безпеки в Україні. Здійснено аналіз чинників, які впливають на рівень боргової безпеки в Україні. Проаналізовано світовий досвід управління державним боргом, а також збільшення фінансових надходжень в посткризових країнах в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Визначено проблемні питання боргового навантаження в Україні та систематизовано шляхи підвищення ефективності управління державним боргом в тому числі через застосування специфічних інструментів збільшення фіскального простору в умовах воєнного конфлікту та посткризового відновлення через запровадження примусових позик, збільшення оподаткування видобутку корисних копалин, дорогого майна та високих доходів.

Ключові слова: державний борг, дефіцит бюджету, механізм управління боргом, боргова безпека.

ANNOTATION

Dovgan M.S. "Publicdebtasanindicatorofdebtsecurity."

Qualification work for a bachelor's degree in specialty 6.07072 "Finance, Banking and Insurance" under the educational program "Finance, Financial Management and Insurance".

Odessa National Economic University. - Odesa, 2022.

The paper considers theoretical and practical aspects of public debt and its impact on debt security in the country.

The essence of public debt as an indicator of debt security is studied, the execution of the state budget for the last 5 years is analyzed, the dynamics and structure of the public debt for the last years are analyzed. The reasons for the growth of public debt in Ukraine have been identified. Debt security indicators in Ukraine have been studied. The analysis of the factors influencing the level of debt security in Ukraine is carried out. The world experience of public debt management, as well as the increase of financial revenues in post-crisis countries in the conditions of shortage of financial resources are analyzed.

Problematic issues of debt burden in Ukraine have been identified and ways to improve the efficiency of public debt management have been systematized, including through the use of specific instruments to increase fiscal space in times of military conflict and post-crisis recovery through forced loans, increased taxation of minerals, expensive property and high incomes. Key words: public debt, budget deficit, debt management mechanism, debt security.

Keywords: publicdebt, budgetdeficit, debtmanagementmechanism, debtsecurity.